CATEGORIA *ASPECTULUI* ÎN DIACRONIE

CĂLINA PALICIUC
Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

Cuvinte-cheie: *Aspekt, Aktionsart, diacronie*

Articolul de față se înscrie într-o lucrare mai amplă, ce se alătură altor contribuții dedicate „recuperării” categoriei gramaticale a aspectului, mai ales în limbile în care existența acestei categorii a fost contestată. Ne referim la limbile romanice, în general, dar, mai cu seamă, la limba română, pe care o punem în comparație cu o limbă indo-europeană modernă, în care categoria aspectului s-a păstrat, anume limba engleză. Fiind vorba de o entitate lingvistică de sorginte indo-europeană, „una din cele mai vechi categorii ale verbului”[1], ni se pare firesc să aruncăm o privire retrospectivă asupra acestui fenomen lingvistic.

Vechimea acestei categorii este probată de faptul că exprimarea ei este cuprinsă în însăşi rădăcina verbală, prin care se redă desfăşurarea acțiunii verbale sub forma ei „obiectivă, exterioară, faptică [...], indiferent de poziția vorbitorului în legătură cu împlinirea acesteia (reflectată de ***mod***)”[2]. Această realitate i-a determinat pe unii specialişti să considere că temele verbale nu exprimau, la origine, timpul, ci numai aspectul. Concepția a fost contestată, pornindu-se de la situația din limbile sanscrită şi hitită, care nu posedau aspectul verbal. Respingerea acestei poziții a fost totuşi nuanțată, în măsura în care, cel puțin în hitită, cele două forme temporale existente, prezentul şi preteritul, exprimau şi aspecte verbale, anume imperfectivul şi perfectivul[3]. Aşadar, este cât se poate de plauzibil faptul că „indoeuropeana primitivă a avut, chiar în faza ei cea mai veche, şi timpuri, şi aspecte”[4].

BDD-A23941 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:33 UTC)

Lăsând la o parte complexitatea acestui fenomen, la timpuri urmând să ne referim cu alt prilej, vom reda imaginea devenită „clasică" a modalităților de exprimare a aspectului în indoeuropeana comună. Ele sunt, în principal, trei: tema verbală, prin care se indică unul din aspectele *durativ* vs *perfectiv* / *finit*; compunerea cu *prepoziție* (*preverb*), pentru a se reda aspectul *perfectiv* / *finit*; aoristul, exprimând tot *perfectivul* / *finitul*, la care se adaugă o anumită formă de prezent ce poate reda fie *durativul*, fie *perfectivul* / *finitul.*

Ne vom referi, în primul rând, la corelațiile aspectuale. Principalele două repere sunt *non-finitul* şi *finitul*. În cadrul *non-finitului* au fost identificate două percepții: a *durativului* sau a *imperfectivului*, care prezintă acțiunea în desfăşurare, exprimarea realizându-se prin prezent, imperfect şi, mai rar, prin viitor, fiind, totodată, „aspectul de bază al majorității radicalelor verbale IE"[5] (v. şi *infra*): lat. *(g)nosco* „iau cunoştință, aflu" şi a *momentanului*, care exprimă „un moment esențial şi trecut al acțiunii verbului"[6]: gr. ***ἔ****γνων* „eu aflai", lat. *fu-i* „am fost". La Simenschi/Ivănescu acest aspect este văzut ca indicând *acțiunea perfectivă*, „adică isprăvită [în momentul la care se referă acțiunea]: se are în vedere nu durata, ci începutul sau terminarea acțiunii (ex. gr. ***ἐ****νόσησε* „s-a îmbolnăvit"; ***ἐ****ποίησε* „a făcut"). Pentru exprimarea acestui aspect verbal a servit în indoeuropeană în primul rând *aoristul* (subl. n.), ca în greceşte. Adesea aspectul verbal perfectiv arată o acțiune momentană, acest aspect verbal fiind cel mai evident. [...] În cazul cînd acțiunea nu-i momentană, putem avea în vedere începutul sau sfârşitul acțiunii. În cazul întâi, acțiunea e *ingresivă*, în al doilea *terminativă*; cf. în germ. *erblühen* „a înflori" şi *verblühen* „a se ofili". În greacă, ambele înțelesuri sunt exprimate uneori prin aceeaşi formă; astfel aor. ***ἔ****βαλον* poate însemna: „eu aruncai" (ingresiv) şi „eu lovii" (terminativ)"[7]. Am dat acest citat mai amplu pentru motivul că se prefigurează o anumită incongruență între viziunea acestor autori şi cea a lui Wald/Sluşanschi. Neconcordanța se datoreşte atât definirii uşor confuze a *momentanului* de către Wald/Sluşanschi, chiar dacă se indică exprimarea lui prin aorist, cât mai ales introducerii de către aceştia, în ecuația aspectualității, a *finitului* „o creație aparte şi mai

BDD-A23941 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:33 UTC)

recentă" şi care este ambivalentă sub raport temporal: „acțiunea sa ***încheiată*** poate fi proiectată în trecut, deci văzută ca un preterit (în opoziție cu imperfectul şi cu aoristul), ca în skr. *babhūva* (**be-bhū(w)-a* „am fost (odinioară)", dar ea poate fi văzută şi ca rezultat actual al încheierii trecute, ca în lat. *fui* (**bhū(ww)-ai)* „am fost" = „am încheiat cu viața"[8]. În realitate, acest *finit* nu este altceva decât *terminativul*, din terminologia „clasică", sau, mai exact, *terminativul rezultativ* [9].

În condițiile în care reperele de bază sunt *non-finitul* şi *finitul*, includerea *momentanului* (perfectiv) în zona *non-finitului* (durativ) nu prezintă nicio contradicție. Noi vom opera însă, în continuare, cu reperele de bază „clasice", *imperfectiv* vs *perfectiv*, care implică gradul de realizare a acțiunii verbale (uneori şi a stării), cuprinse, în literatura de specialitate, sub denumirea generică *Aktion*, al căror mod de realizare, numit, îndeobşte, *Aktionsart,* se diferențiază ca *durativ* şi *iterativ* (repetitiv), mai rar *gnomic (*es-ti* „el este", cf. gr. ***ἐ**στί*, skr. *asti*)[10], în cazul *imperfectivului,* şi *momentan*, în variantele *incoativ* (*inceptiv, ingresiv*) şi *terminativ*, eventual şi *terminativ rezultativ*[11].

Originar, fiecare aspect verbal era exprimat printr-o temă verbală care, uneori, coincidea cu radicalul verbului respectiv. Situația aceasta o regăsim şi în limbile moderne. Limba română, de exemplu, prezintă verbe *durative*, precum: *a fi, a călători, a fâlfâi,* dar şi verbe *perfective*, ca: *a aduce, a găsi, a veni, a da, a deveni*, toate exprimate prin teme diferite. În limba greacă, verbele *durative* (*imperfective*) se definesc prin aceea că nu pot forma un *aorist*, adică un verb perfectiv. În sens opus, *perfectivele* sunt, de regulă, *aoristele* care nu pot avea un prezent, care indică durativitatea. În latină, sunt durative verbele care formează numai imperfectul, nu şi perfectul: aşa sunt *esse* „a fi" şi *fero* „port", în timp ce *tuli* este perfectiv. Situația se complică prin faptul că mai toate limbile posedă ambele valori: perfectiv şi imperfectiv[12].

Pe de altă parte, aşa cum probează sistemul verbal din sanscrită şi greacă, indo-europeana a dezvoltat trei teme specifice: a prezentului, a aoristului şi a perfectului. În sanscrită, ele exprimau numai timpul, pe când în greacă sunt specializate a reda, în primul

BDD-A23941 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:33 UTC)

rând, aspectul. Astfel, tema prezentului indica aspectul *durativ*, adică *actio imperfecta*, în terminologia de specialitate, tema perfectului era specializată în a reda acțiunea încheiată, desăvârşită, adică *actio perfecta,* indiferent dacă era vorba de trecut, prezent sau viitor, tema *aoristului* exprima tot aspectul perfectiv, dar în contrast cu tema imperfectivă a prezentului: *θνήσκειν* „a fi pe moarte", față de *ἀπέθανε* „el a murit" (deci prin teme diferite), *δακρύειν* „a plânge", față de *ἐδάκρυσα* „am început a plânge" (cu tema lărgită prin preverbul *ἐ*).

În concepția lui G. Ivănescu, aceste două procedee se încadrează, în cea mai mare măsură, în *aspectul verbal gramatical*, adică *morfologic*. Lui i se opune *aspectul verbal lexical*, caracteristic limbilor slave, sesizabil însă şi în greaca veche la aoristul format cu sufixe. Aşadar, *aspectul verbal lexical* „îşi găseşte expresia sau în sufixe derivative, sau în diversele forme vocalice ale rădăcinii, sau în prefixe"[13].

Lăsând la o parte situația din limbile slave, de care ne-am ocupat într-un articol aparte[14], vom releva o „relicvă" aspectuală din limba germană. Astfel, în gotică, *ga-* avea înțelesul prepoziției latineşti *cum, con*, adică „împreună". În multe cazuri însă *ga-* şi-a pierdut sensul concret ajungând să indice doar perfectivarea, ca în *gelingen* „a reuşi, a izbuti" ori în *gewinnen* „a câştiga, a căpăta", din germana actuală, unde, cu timpul, el a fost înlouit de *er-*, înrudit cu goticul *us-* şi cu sanscritul *ud-* „în sus". Dacă în gotică *us-* era încă imperfectiv, cf. *ussteigen* „a se sui", perechea lui actuală, *er-*, a ajuns să indice perfectivarea: *ersteigen* „a termina de suit". Ca atare, compunerea temei verbale cu o prepoziție poate da verbului german un înțeles perfectiv.

Şi în greacă, şi în latină compunerea cu prepoziții (preverbe) a putut duce la indicarea perfectivării, redată în latină prin perfect: *tacere* „a tăcea" : *conticuit*; *facere : confecit*; *urere* „a arde" : *comburere* „a arde desăvârşit"[15].

Acesta este, în linii mari, fundamentul pe care s-a clădit aspectul verbal, în diferitele sale variante, în limbile indoeuropene moderne.

BDD-A23941 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:33 UTC)

Note

1. Cf. Lucia Wald, Dan Sluşanschi, *Introducere în studiul limbii şi culturii indo-europene*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, p. 250.
2. *Ibidem*, p. 251.
3. Cf. Th. Simenschy, Gh. Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981, p. 410, 413.
4. *Ibidem*, p. 413.
5. Wald/Sluşanschi, p. 251.
6. *Ibidem*, p. 251-252.
7. *Op. cit.*, 411.
8. Op. cit*., p. 252.*
9. Simenschy/Ivănescu, p.328-332 *passim*. G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, p. 57. Cf. şi Sergiu Drincu, *Aspectul verbal în concepţia lui G. Ivănescu*, în „Analele Universităţii din Timişoara. Lingvistică", 2012, p. 92.
10. Wald/Sluşanschi, p. 251.
11. G. Ivănescu plasează *iterativul* la nivelul reperelor de bază *imperfectiv* şi *perfectiv*. Preferăm să urmăm schema clasică, cu *iterativul* ca mod de realizare a *imperfectivului* sau chiar a *durativului* (Wald/Sluşanschi, p. 251). Este de acceptat totuşi opoziţia *unic-iterativ*, propusă de G. Ivănescu, pornind de la situaţia din limba rusă „unde, de pildă, termenul *odnokratnyi* „unique" indică reducerea unei acţiuni iterative, desemnată prin natura lexicală a verbului, la un singur act. Astfel, acţiunea iterativă a unui verb ca *stučat'* „frapper à la porte" se poate reduce doar la "frapper une seul fois à la porte" prin forma *stuknut'* ", cf. Sergiu Drincu, *Aspectul verbal în concepţia lui G. Ivănescu. Problema terminologiei,* „Philologica Banatica", 2012, nr. 2, p. 18.
12. Pentru toate aceste situaţii, cf. Simenschy/Ivănescu, p. 411.
13. *Ibidem*, p. 329.
14. Cf. articolul nostru *Aspectul verbal. Repere procedurale în arealul slav,* „Philologica Banatica", 2014, nr. 2, p. 60-68.
15. Simenschi/Ivănescu, p. 412.

Bibliografie

Drincu, Sergiu, *Aspectul verbal în concepţia lui G. Ivănescu. Problema terminologiei,* „Philologica Banatica", 2012, nr. 2, p. 14-18.

Drincu, Sergiu, *Aspectul verbal în concepţia lui G. Ivănescu*, în „Analele Universităţii din Timişoara. Lingvistică", 2012, p. 87-92.

Ivănescu, G., *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe

BDD-A23941 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:33 UTC)

Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1957, p. 23-61.
Meillet, Antoine, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*. Quatrième édition, Paris, 1924.
Simenschy, Th., Ivănescu, Gh., *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.
Wald, Lucia, Sluşanschi, Dan, în colaborare cu Francisca Băltăceanu, *Introducere în studiul limbii şi culturii indo-europene*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.

GRAMMATICAL CATEGORY OF *ASPEKT* IN HISTORICAL PERSPECTIVE
(Abstract)

Key-words: *Aspekt, Aktionsart, historical perspective*

The paper discusses the basic structures of the verbal aspect in common Indo-European, structures underlying this grammatical category in modern Indo-European languages. The author compares the diagrams of these structures, as they were organized in the literature: *non-finite vs. finite*, on the one hand, *imperfective vs. perfective*, on the other hand. The author opts for the second variant, considered "classic", admitting that within it, in the area of the imperfective one may also include the opposition *single-iterative*, proposed by G. Ivănescu. She also takes into consideration the differentiation, forwarded by the same linguist, between the aspect *expressed grammatically* i.e. *morphologic*, and the *aspect expressed lexically*, by suffixes, prefixes and changes of the root or theme vocalism. The paper also details the concrete modality of expressing these types of accord or agreement.

BDD-A23941 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:33 UTC)